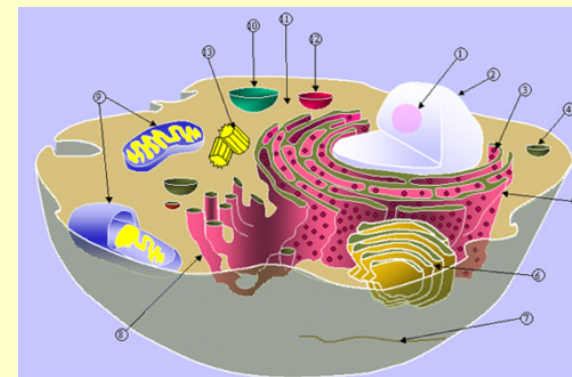

Transzportfolyamatok a biológiai rendszerekben

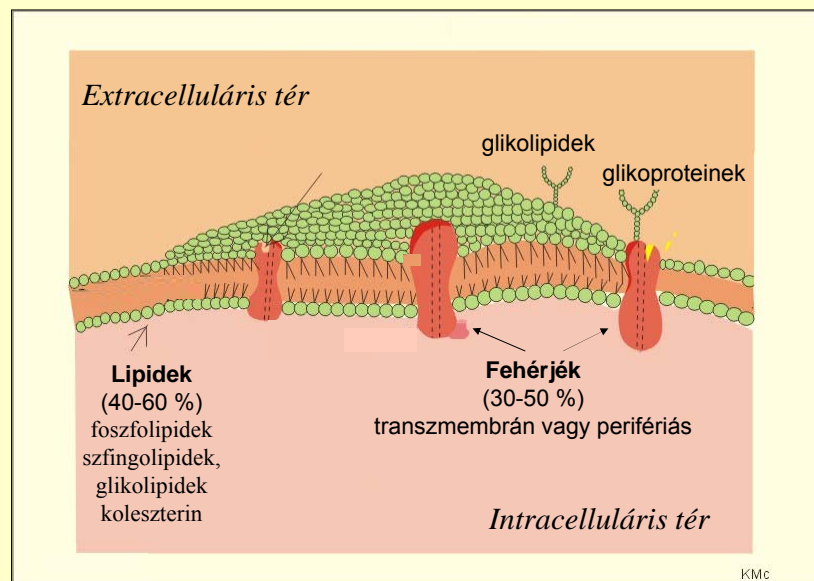
Transzportfolyamatok a sejt nyugalmi állapotában

A sejtben az anyagtranszport számára az oldattól eltérő körülmények találhatók.

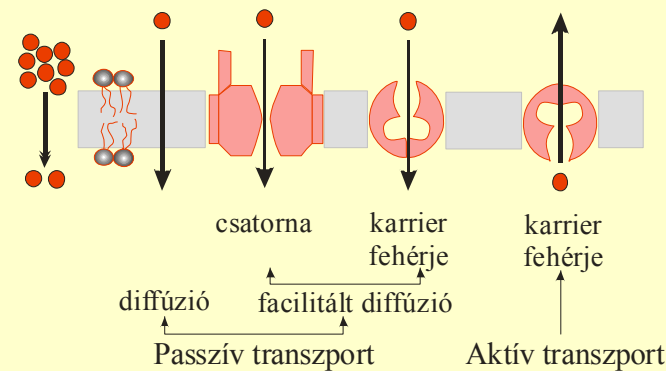
- A citoplazmán belül is helyről helyre változik összetétel, viszkozitás.
- A sejtet/sejtorganelleumokat **membránok** - lipid kettősréteg – határolják.

A membránok szerkezete – befolyásolja a transzportot

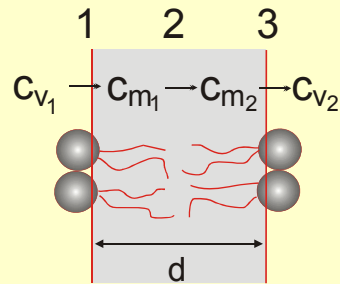
A membránon keresztül történő anyagtranszport csoportosítása

A csoportosítás alapja: **ergiafelhasználás**
molekuláris mechanizmus

Molekulák diffúziója membránon keresztül

Diffúzió a lipid kettős rétegen keresztül

A koncentráció a membránon belül egyenletesen változik

Fick I.

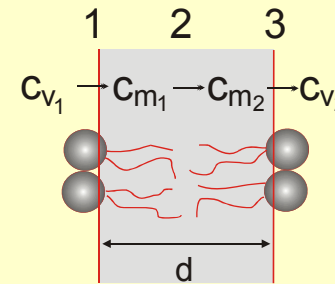
$$J_m = -D \frac{\Delta C}{\Delta x}$$

$$D_m \ll D$$

$$J_m = -D_m \frac{C_{m2} - C_{m1}}{d}$$

Molekulák diffúziója membránon keresztül

Diffúzió a lipid kettős rétegen keresztül

$$J_m = -D_m \frac{C_{m2} - C_{m1}}{d}$$

$$J_m = -p_m (C_{m2} - C_{m1})$$

Membrán permeabilitási állandó [ms^{-1}]

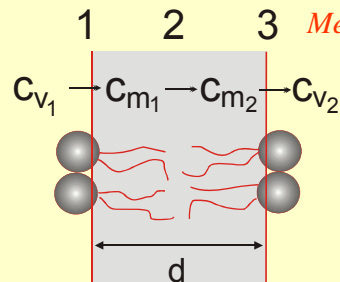
😞 nem mérhető

$$\frac{C_{m1}}{C_{v1}} = \frac{C_{m2}}{C_{v2}} = K$$

$$C_{m1} = K C_{v1}$$

Molekulák diffúziója membránon keresztül

Diffúzió a lipid kettős rétegen keresztül

Membrán permeabilitási állandó [ms^{-1}]

😞 nem mérhető

$$\frac{C_{m1}}{C_{v1}} = \frac{C_{m2}}{C_{v2}} = K$$

$$C_{m1} = K C_{v1}$$

$$J_m = -p_m K (C_{v2} - C_{v1})$$

$$J_m = -p (C_{v2} - C_{v1})$$

$$J_m = -p (C_{v2} - C_{v1})$$

Permeabilitási állandó [ms^{-1}]

Értékét befolyásolja:

- diffúziós állandó a membránban
- membrán vastagsága
- megoszlási hányados a vizes és lipid fázis között

Permeabilitás és polaritás összefüggése

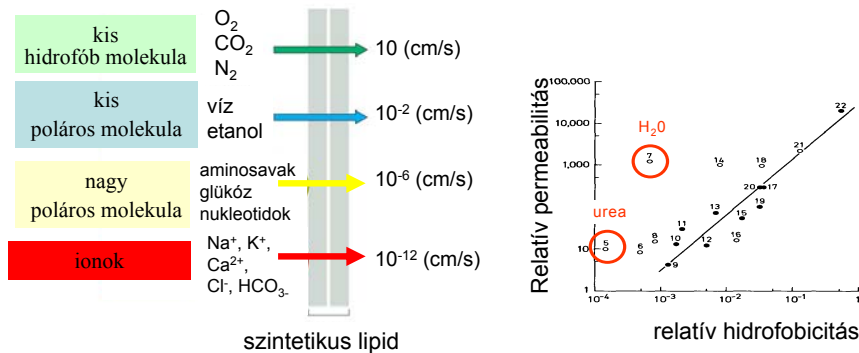

Figure 12-2 Essential Cell Biology, 2/e. (© 2004 Garland Science)

Ionok diffúziója membránon keresztül

$$\text{Fick I. } J_m = -D \frac{\Delta c}{\Delta x}$$

kémiai potenciál
és
elektromos potenciál
együttesen

$$J_k = -D_k \left(\frac{\Delta c_k}{\Delta x} + c_k \frac{z_k F}{RT} \frac{\Delta \varphi}{\Delta x} \right)$$

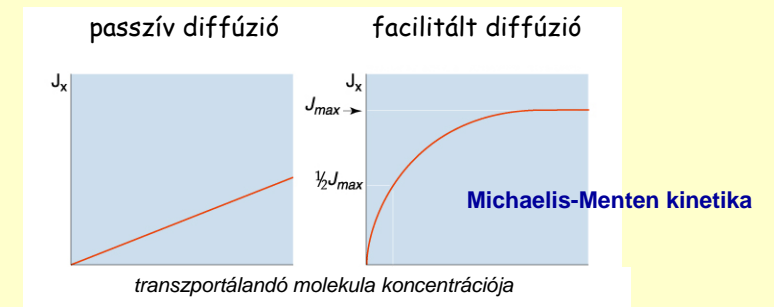
k-dik ion anyagáram-sűrűsége

Megfigyelés: számos esetben, habár a transzport nem energiafüggő,
a kémiai/elektrokémiai potenciálnak megfelelően folyik,
**anyagáram-sűrűsége – sebessége – mégsem írható le
passzív diffúzióként a Fick törvénnyel**

Facilitált diffúzió membránon keresztül

Fehérje természetű közvetítők – szelektív diffúziós útvonalak

- passzív diffúziónál nagyobb sebességű
- szelektív
- telítethető
- szelektíven gátolható

Facilitált diffúzió membránon keresztül

a transzportált részecske és a membránfehérje közötti kapcsolat alapján

ioncsatorna

hidrofil pórus

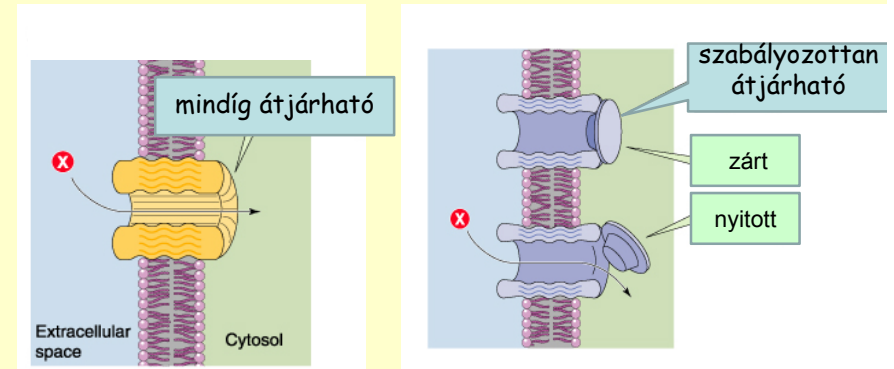
karrier fehérje

transzmembrán fehérje

$$V_{\text{csatorna}} > V_{\text{karrier fehérje}} > V_{\text{passzív diffúzió}}$$

Facilitált diffúzió membránon keresztül

1. IONCSATORNA

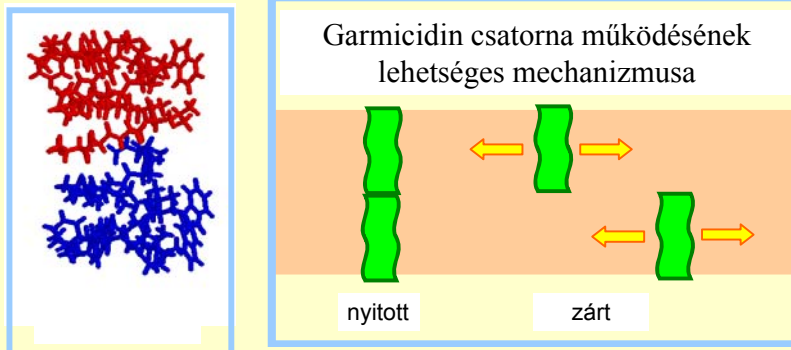

PI. feszültség-szabályozott ioncsatornák

szabályozottan átjárható ioncsatorna

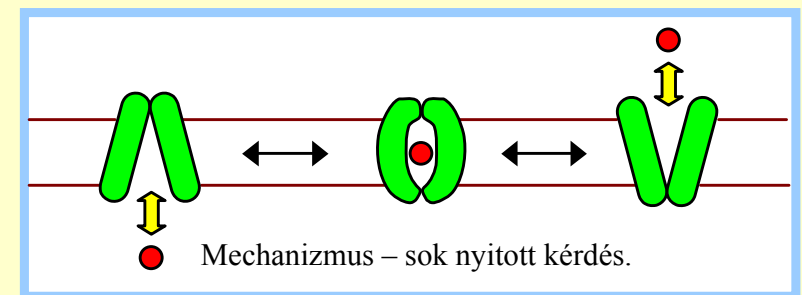
Gramicidin — ionofór : vátlakozva D és L aminosavakból felépülő fehérje.

- dimerizációra képes
- a dimer mérete $\cong$ membrán vastagsága

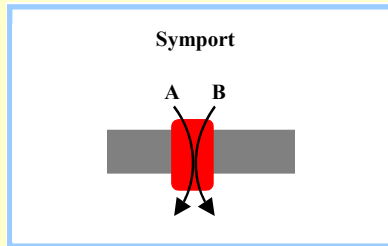
Facilitált diffúzió membránon keresztül

2. KARRIER FEHÉRJE

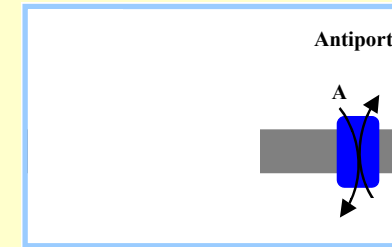
feltehetően transzmembrán fehérjék;
a kötődés konformáció változást okoz
tipikus Michaelis-Menten kinetika

karrier fehérje - a transzport iránya

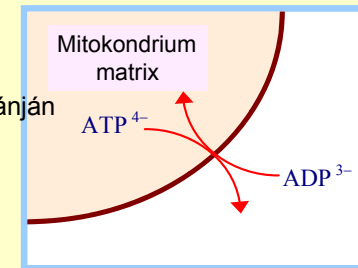

Pl. *laktóz* - H^+ transzport az *E. coli* baktérium membránján keresztül

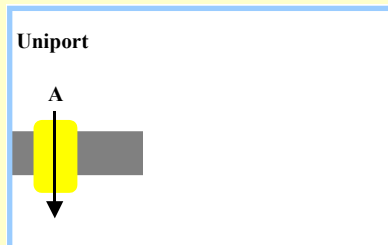
karrier fehérje - a transzport iránya

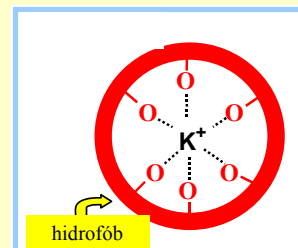
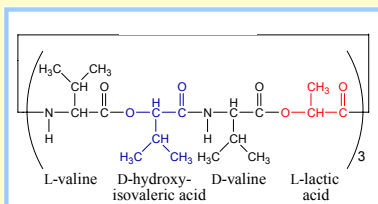
Pl. *ATP/ADP* csere (1:1) a mitokondrium belső membránján keresztül

karrier fehérje - a transzport iránya

Valinomycin: szelektív K^+ -csatorna — ionofór

Aktív transzport membránon keresztül

-a transzport a kémiai/elektrokémiai **potenciáleséssel szemben**

folyik,

-energiafüggő

-ATP-vel működő transzporterek

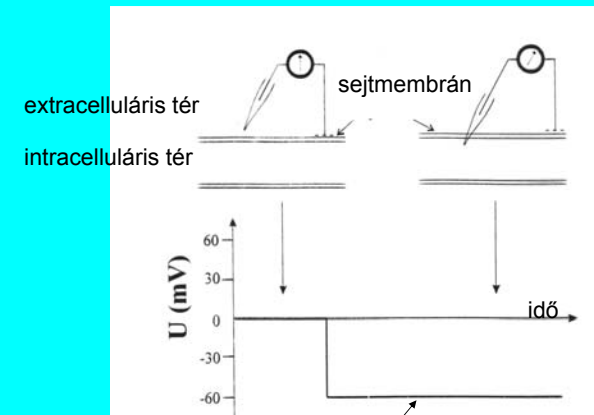
-fénnyel működő transzporterek

-csatolt transzporterek

Elektrofiziológiai jelenségek és a transzportfolyamatok kapcsolata

Tapasztalat 1:

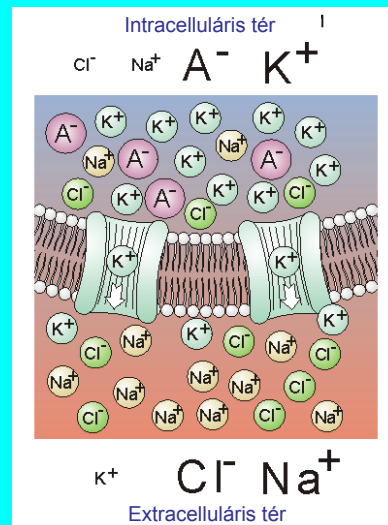
A sejtmembrán két oldala között elektromos potenciálkülönbség van

nyugalmi potenciál $\sim 60 - 90 \text{ mV}$

Tapasztalat 2:

A sejtmembrán két oldalának sajátos az ionösszetétele

Tapasztalat 2 (folyt.):

A sejtmembrán két oldalán egyenlőtlen az ionok eloszlása

Szövet	$C_{\text{Intracelluláris}} \text{ (mmol/l)}$			$C_{\text{Extracelluláris}} \text{ (mmol/l)}$		
	$[\text{Na}^+]_i$	$[\text{K}^+]_i$	$[\text{Cl}^-]_i$	$[\text{Na}^+]_e$	$[\text{K}^+]_e$	$[\text{Cl}^-]_e$
Tintahal óriásaxon	72	345	61	455	10	540
békaizom	20	139	3,8	120	2,5	120
patkányizom	12	180	3,8	150	4,5	110

1. Hogyan járul hozzá az ionok koncentrációkülönbsége a nyugalmi potenciál kialakulásához?

2. Mi tartja fenn az ionok koncentrációkülönbségét?

- ☞ ionok koncentrációjának kiegyenlítődése
- ☞ a membrán szelektív permeabilitása
- ☞ fehérjék: passzív transzport
csatornák
szállítók
aktív transzport (pumpa)

Lehetséges magyarázatok - modell 1

Nyugalomban nem változik az ioneloszlás

vagyis nem folyik transzport

Tételezzük fel, (1) hogy **egyensúlyban** van a rendszer

vagyis

az **elektrokémiai potenciál** egyenlő a membrán két oldalán

$$\mu_{e,i}^{II} - \mu_{e,i}^I = 0$$

$$\mu_{e,i}^{II} - \mu_{e,i}^I = 0$$

$$\mu_0 + RT \ln c_i^I + zF \varphi_i^I = \mu_0 + RT \ln c_i^{II} + zF \varphi_i^{II}$$

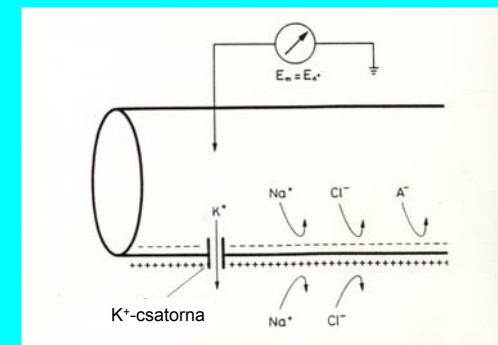
egyensúlyi
potenciál

$$\rightarrow \varphi_i^I - \varphi_i^{II} = \frac{RT}{zF} \ln \frac{c_i^I}{c_i^{II}}$$

Nernst-egyenlet

Tételezzük fel, (2) hogy **K⁺**-ra nézve korlátlanul permeábilis a membrán

(3) hogy **Na⁺** teljesen immobilis

Donnan modell – egyensúlyi modell

- az elektrokémiai potenciál egyenlő a membrán két oldalán
- a membrán csak a K^+ -ra (és Cl^- -ra) nézve átjárható
- a sejt és környezete termodinamikailag zárt rendszer

egyensúlyi potenciál = nyugalmi potenciál

$$\varphi_e - \varphi_i = -\frac{RT}{F} \ln \frac{[K^+]_i}{[K^+]_e}$$

$$\varphi_e - \varphi_i = \frac{RT}{F} \ln \frac{[K^+]_i}{[K^+]_e}$$

Ellenőrizzük!

Szövet	Nyugalmi potenciál (mV)	
	számított	mért
Tintahal óriásaxon	91	62
békaizom	103	92
patkányizom	92,9	92

A többi ionfélésegre is kiszámítva az egyensúlyi potenciált

potenciál (mV)	tintahal óriásaxon	békaizom
$U_{mért}$	-62	-92
U_{0K^+}	-91	-103
U_{0Na^+}	+47	+46
U_{0Cl^-}	-56	-88

Nem kapunk jó egyezést

Finomítsuk:

Lehetséges magyarázatok - modell 2

Tételezzük fel: nincs egyensúly

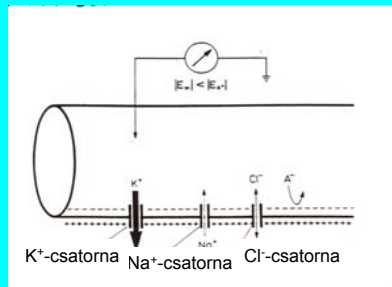

vagyis folyik transzport

Vegyük tekintetbe a membrán valós permeabilitását

a membrán nemcsak a K^+ -ra nézve átjárható,

de az egyes ionokra nézve a permeabilitás különböző lehet

az egyes ionok fluxusa $\neq 0$

az eredő fluxus = 0

Transzportmodell

az eredő fluxus = 0

$$\Sigma J = J_{K^+} + J_{Na^+} + J_{Cl^-} = 0$$

$$J_k = -D_k \left(\frac{\Delta c_k}{\Delta x} + c_k \frac{z_k F}{RT} \frac{\Delta \varphi}{\Delta x} \right)$$

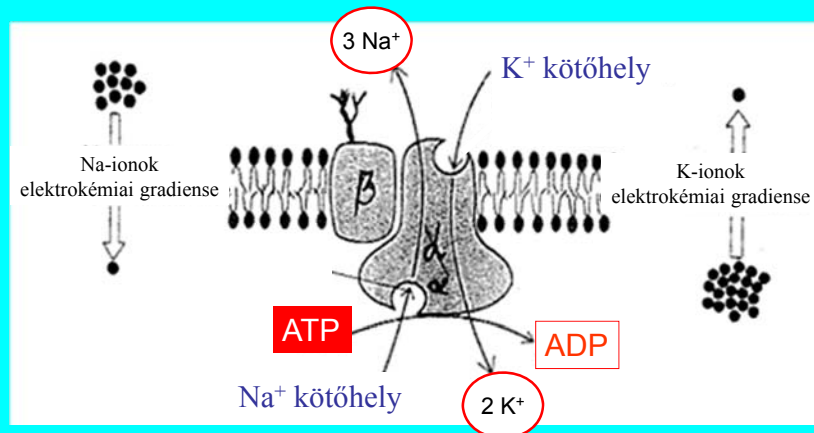
$$\varphi_e - \varphi_i = -\frac{RT}{F} \ln \frac{\Sigma p_k^+ c_{ke}^+ + \Sigma p_k^- c_{ki}^-}{\Sigma p_k^+ c_{ki}^+ + \Sigma p_k^- c_{ke}^-}$$

Goldman – Hodgkin – Katz egyenlet

Nátrium – kálium pumpa

antiporter

Ioneloszlás fenntartása aktív transzporttal

Sejtek energiafelhasználásának kb. harmada fordítódik erre

Electrodifúziós modell

Goldman – Hodgkin – Katz egyenlet

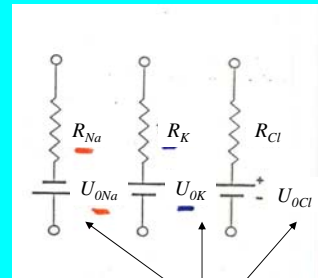
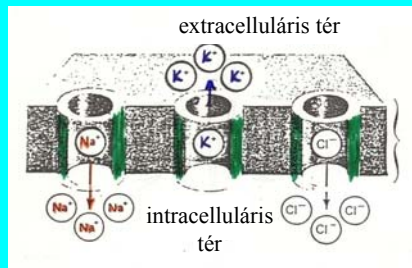
$$\varphi_e - \varphi_i = -\frac{RT}{F} \ln \frac{\Sigma p_k^+ c_{ke}^+ + \Sigma p_k^- c_{ki}^-}{\Sigma p_k^+ c_{ki}^+ + \Sigma p_k^- c_{ke}^-}$$

potential (mV)	Tintahal óriás axon	Patkány izom
$U_{mért}$	-62	-92
U_{GHK}	-61,3	-89,2

Jó egyezés

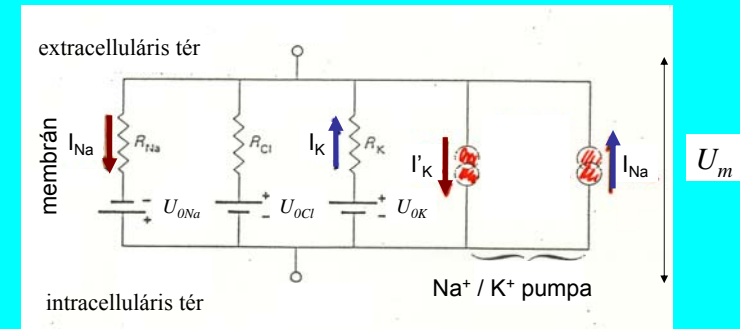
A sejtmembrán elektromos modellje

az adott ion egyensúlyi potenciálja

Az ionszelektív csatornák ellenállással és feszültségforrással modellezhetők

Az állandó ionkoncentráció fenntartásához szükséges a Na^+ és K^+ pumpa működése

Ohm-törvény alapján:

$$I_j = 1/R_j (U_m - U_{0j})$$

A nyugalmi potenciál értelmezése az elektromos modell alapján

$$I_j = 1/R_j (U_m - U_{0j})$$

U_{0j} – Nernst egyenlet alapján számolható

Tudjuk, hogy

$$\Sigma I_j = I_{\text{ion}} = 0$$

$$\Sigma I_j = I_{\text{Na}} + I_{\text{K}} + I_{\text{Cl}} = 0$$

behelyettesítve:

$$g_{\text{K}} (U_m - U_{0\text{K}}) + g_{\text{Na}} (U_m - U_{0\text{Na}}) = 0$$

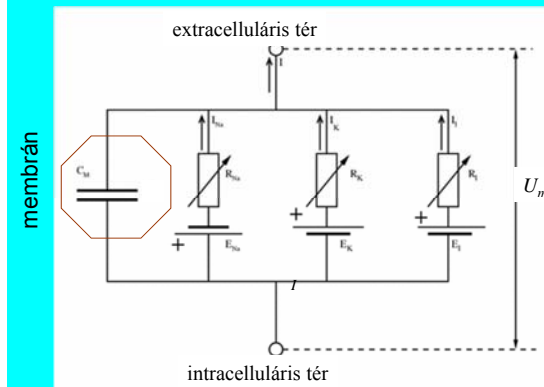
U_m -et kifejezve

$$U_m = \frac{(U_{0\text{K}} \times g_{\text{K}}) + (U_{0\text{Na}} \times g_{\text{Na}})}{g_{\text{K}} + g_{\text{Na}}}$$

Próbaszámítás:

$$U_m = \frac{(-100 \times 5) + (50 \times 1)}{5 + 1} = -75 \text{ [mV]}$$

A sejtmembrán kondenzátorként viselkedik

Kapacitása: $\sim 10^{-6} \text{ F/cm}^2$

~ 5000 pár töltés/ $1 \mu\text{m}^2$

$$I_m = I_{\text{ion}} + I_c$$

Változik, ha a csatorna vezetőképessége potenciálfüggő

$$I_c = C \frac{dU}{dt}$$

A nyugalmi potenciál jelentősége

a sejt homeosztázisának (sejttérfogat, pH) fenntartása

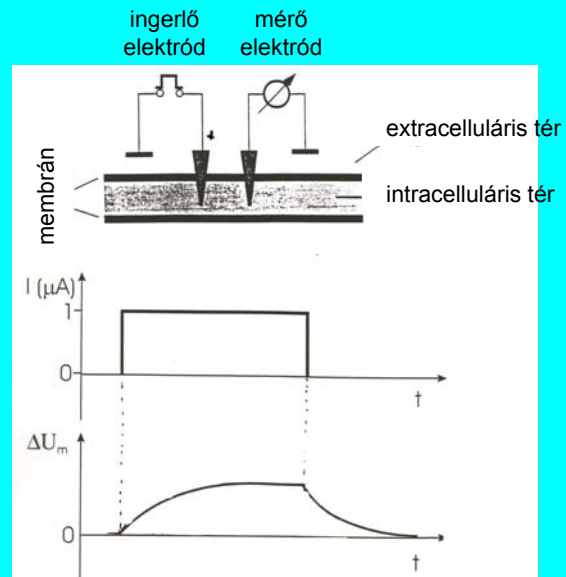
ingerlékenység

érzékelés

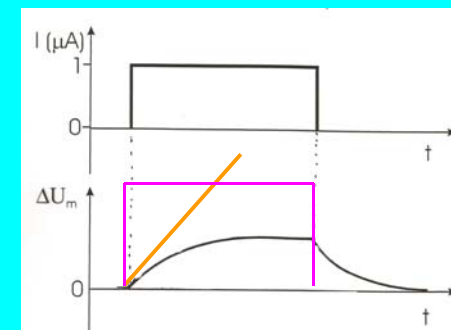
jelátadás

A nyugalmi potenciál megváltozása

Kísérlet

Miért éppen így?

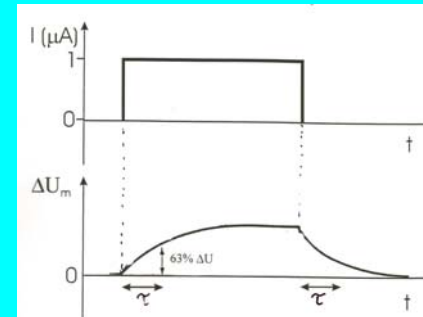
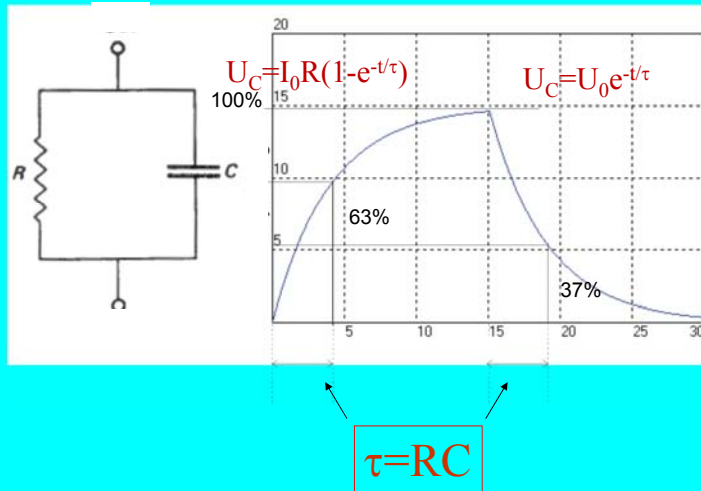

Nem így

Nem így

Hol is láttam már ehhez hasonlót?

Párhuzamos RC-kör töltése és kisütése

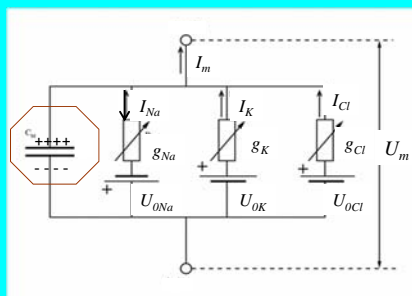
a membrán kapacitása C_m a membrán ellenállása R_m az intracelluláris tér ellenállása R_i

$$\tau = C_m \sqrt{R_m R_i}$$

τ a membrán időállandója:

- az az idő, ami alatt az impulzussal keltett feszültségváltozás
- eléri a telítési érték 63%-át vagy
- az ingerlés megszűnte után e-ed részére csökken

Összevetése az elektromos modellel:

$$I_{ion} + I_c = I_m = 0$$

$$g_{Na} (U_m - U_{0Na}) = I_{Na}$$

$$g_{ion} (U_m - U_0) = I_{ion}$$

$$C_m \frac{\Delta U_m}{\Delta t} + \frac{\Delta U_m - U_0}{R_m} - I_{inger} = 0$$

Az ingerlés kezdetétől eltelt idő

$$U_m(t) = U_t \left[1 - e^{-\frac{t}{R_m C_m}} \right]$$

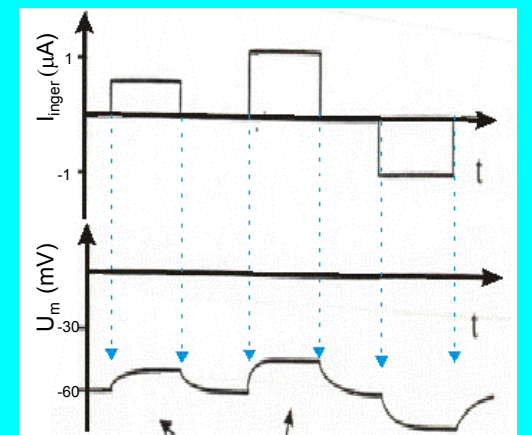
A membránpotenciál időbeli változása

A membránpotenciál telítési értéke

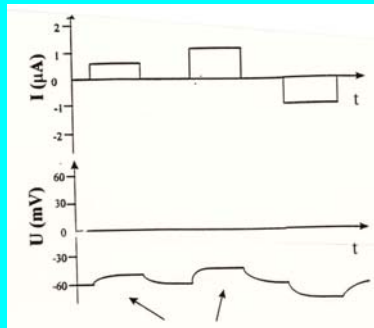
$$U_m(t) = U_t \left[1 - e^{-\frac{t}{R_m C_m}} \right]$$

U_t egyenesen arányos az ingerlő impulzus nagyságával

A változás meredeksége függ az ingerlő impulzus nagyságától

A nyugalmi potenciál „helyi” megváltozása

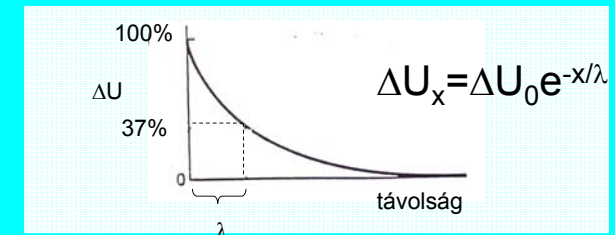
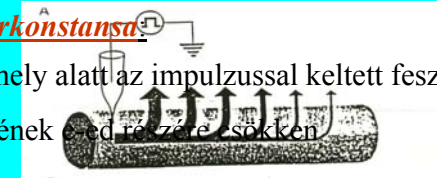

depolarizáció   hiperpolarizáció

obligát
ugrásmentes
változtatható amplitúdójú
analóg
lokalizált

A nyugalmi potenciál helyi megváltozása az ingerlés helyétől távolodva

λ a membrán térkonstansa:
az a távolság, amely alatt az impulzussal keltett feszültségváltozás maximális értékének $\frac{1}{e}$ részére csökken

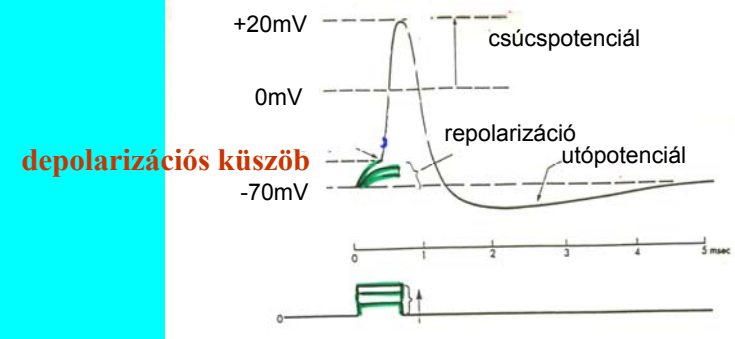

$$\lambda \sim \sqrt{\frac{R_m}{R_i}}$$

A nyugalmi potenciál helyi megváltozásának jelentősége

ingerületvezetés
érzékelés - receptorműködés
jelátadás

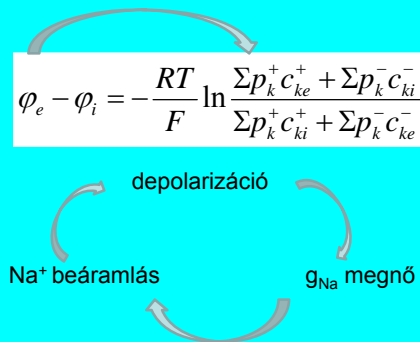
Az akciós potenciál kialakulása

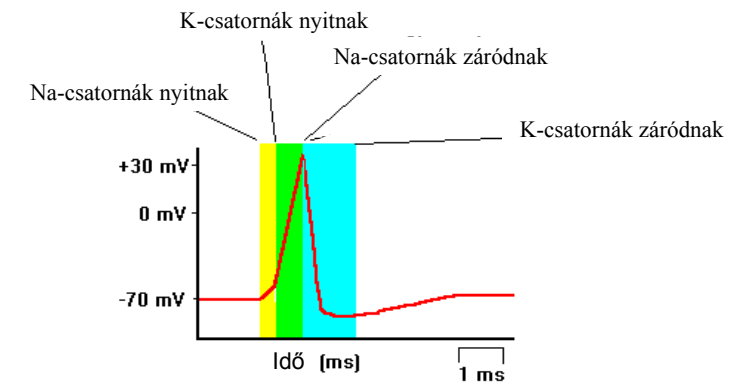
fakultatív
azonos amplitúdójú – minden vagy semmi
nem lokalizált

Hodgkin-Katz hipotézise az akciós potenciál kialakulásáról

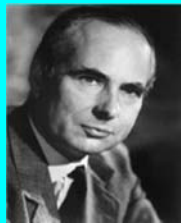
feszültségfüggő ioncsatornák működése

Hodgkin-Katz hipotézise az akciós potenciál kialakulásáról

Hogyan lehetne az egyedi ionáramokat mérni?

Andrew Fielding Huxley
(1917-)

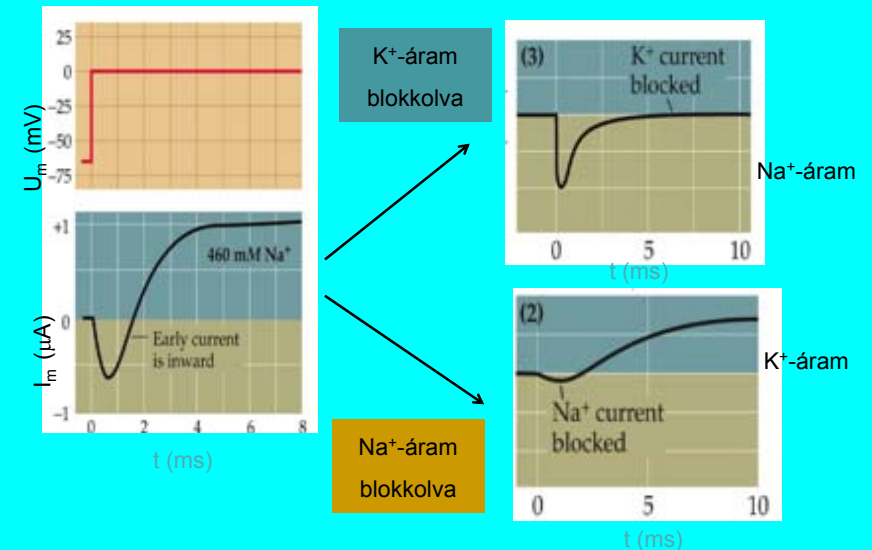

Alan Loyd Hodgkin
(1914-1998)

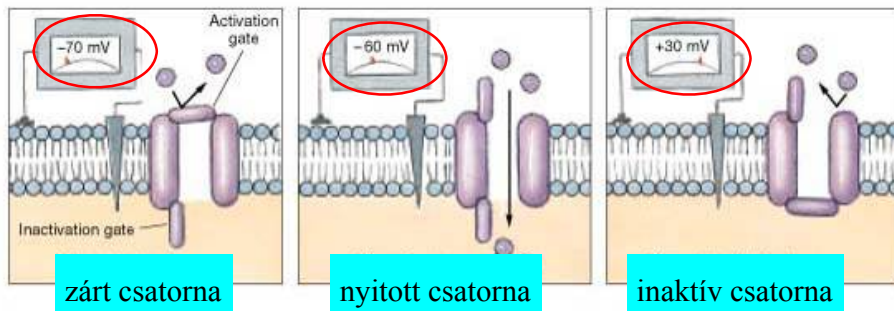
The Nobel Prize in Physiology or Medicine
1963

“for their discoveries concerning the ionic mechanisms involved in excitation and inhibition in the peripheral and central portions of the nerve cell membrane”

Na⁺ és K⁺ áram mérése

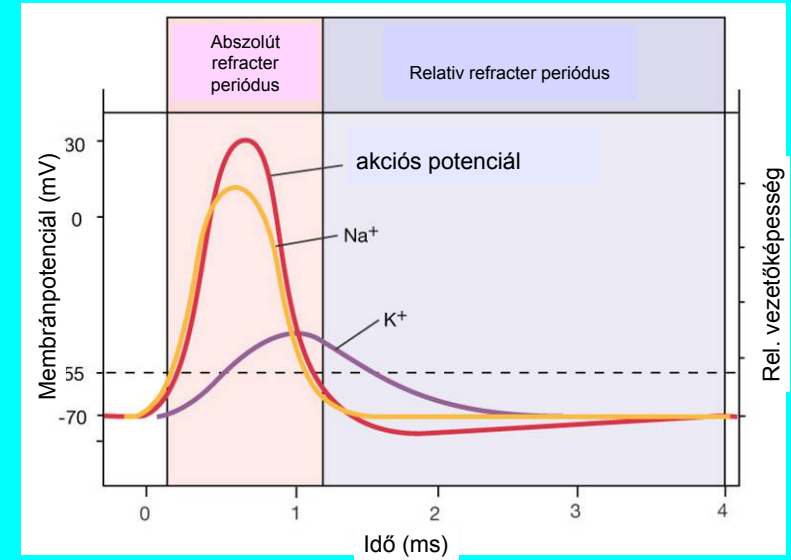

Feszültségszabályozott Na^+ -csatornák állapotai

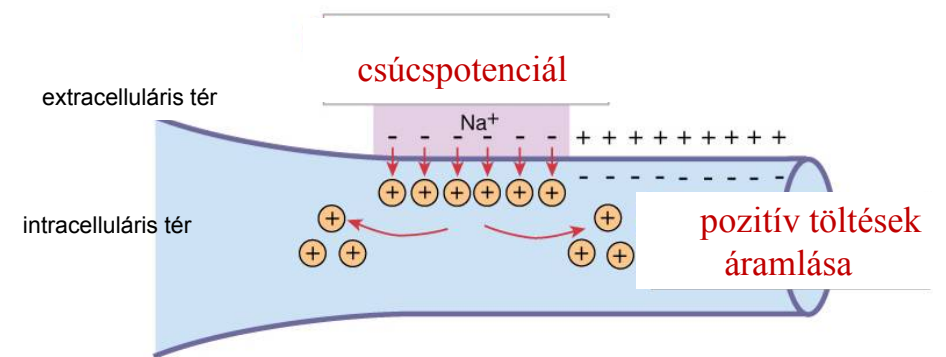
depolarizációs küszöb felett

Vezetőképesség az akciós potenciál alatt

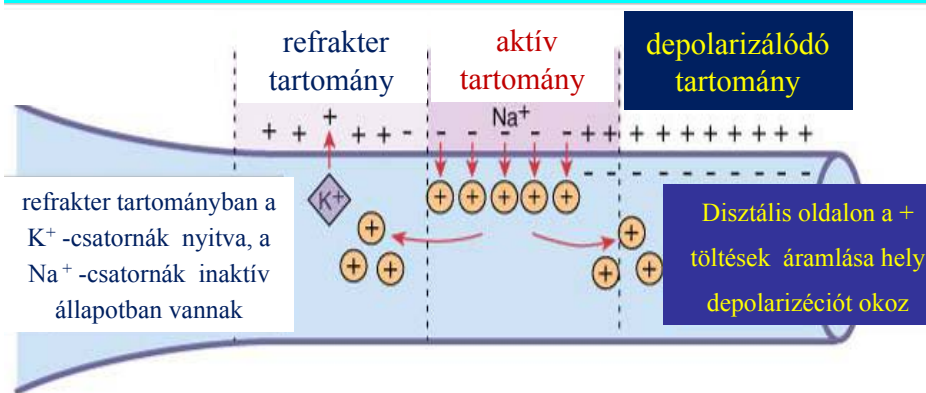
Az elektromos jellemzők hatása a jelvezetés sebességére

Az akciós potenciál terjedése (1)

Alapja: helyi áramok kialakulása – helyi depolarizáció

Az akciós potenciál terjedése (2)

Terjedés sebessége – milyen gyorsan, milyen messze?

Sebessége: τ és λ , vagyis az elektromos jellemzők függvénye

Mikor?

-mennyi idő alatt éri el a depolarizációs küszöböt — τ

Minél kisebb az időállandó, annál rövidebb idő alatt éri el a depolarizációs küszöböt.

Hol?

- milyen távolságon éri még el a depolarizációs küszöböt — λ

Minél nagyobb a térkonstans, annál nagyobb távolságra érheti még el a depolarizációs küszöböt

Az axon sugarának hatása a vezetés sebességére:

$$\lambda \sim \sqrt{\frac{R_m}{R_i}}$$

$$\tau = C_m R_m$$

$$r \uparrow \Rightarrow \begin{matrix} R_i \downarrow (\sim 1/r^2) \\ R_m \downarrow (\sim 1/r) \end{matrix} \Rightarrow \begin{matrix} \tau \downarrow \\ \lambda \uparrow \end{matrix}$$

tintahal óriás axon $r=250\mu m$
 $v=25m/s$

emberi idegsejt $r=10\mu m$
 $v \neq 0.5m/s$?

Hogyan növelhetjük a vezetés sebességét?

1. Az axon sugarának növelésével – metabolikusan “drága”
– helyigényes
2. A membránkapacitás csökkentése, mert kevesebb töltés szükséges a membránpotenciál változtatásához

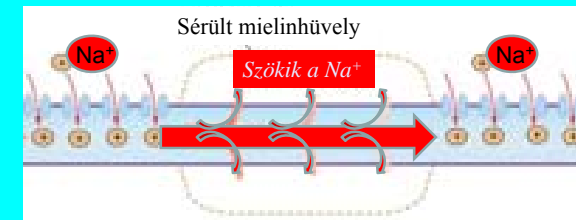
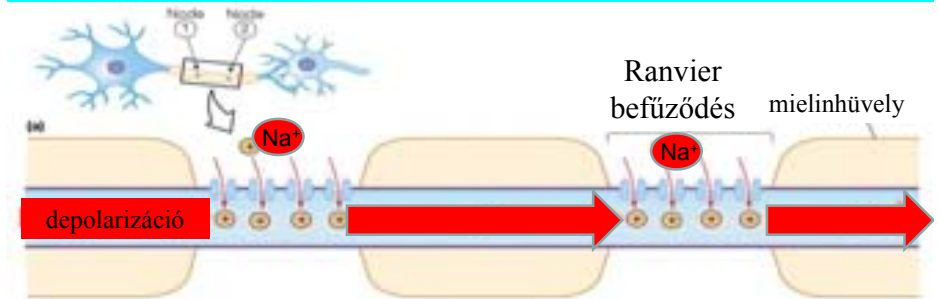
Megoldás: mielinhüvely !

R_m – nagyon nagy $\Rightarrow$ nagy térkonstans

C_m – nagyon kicsi $\Rightarrow$ kis időállandó

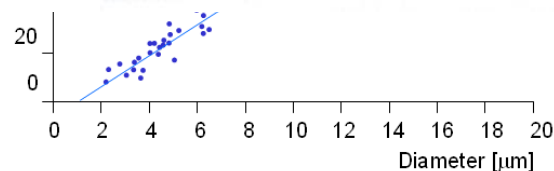
emberi idegsejt $r = 10 \mu\text{m}$
 $v \sim 100 \text{ m/s}$?

Saltatorikus vezetés - gyors, energiatakarékos

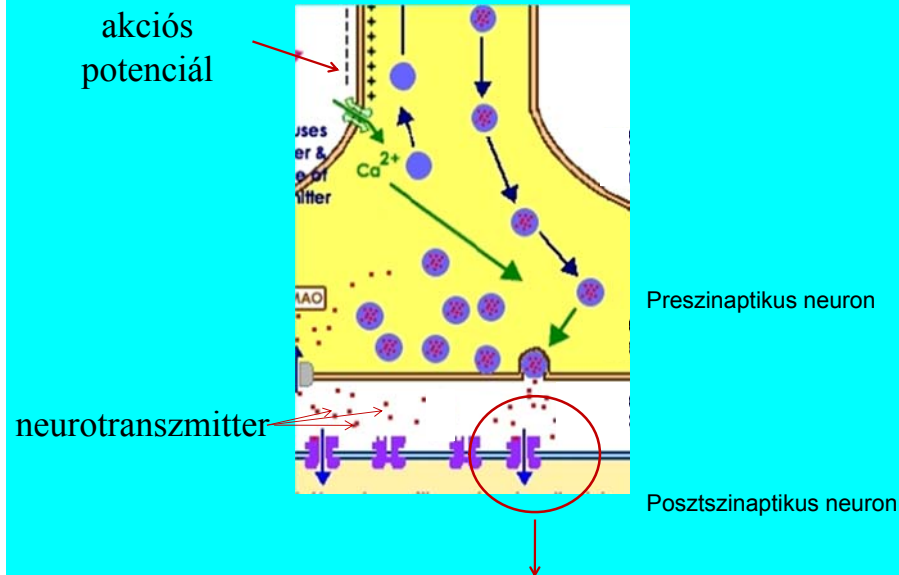
Az átmérő és a mielinhüvely hatása a vezetés sebességére

axon típusa	axon átmérője (μm)	vezetés sebessége (m/s)
mielinált		
A α	18.5	42
A β	14.0	25
A γ	11.0	17
B	Approximately 3.0	4.2
nem mielinált		
C	2.5	0.4–0.5

Az elektromos jellemzők hatása a jelátadás sikerességére

Jelátadás a szinapszisban

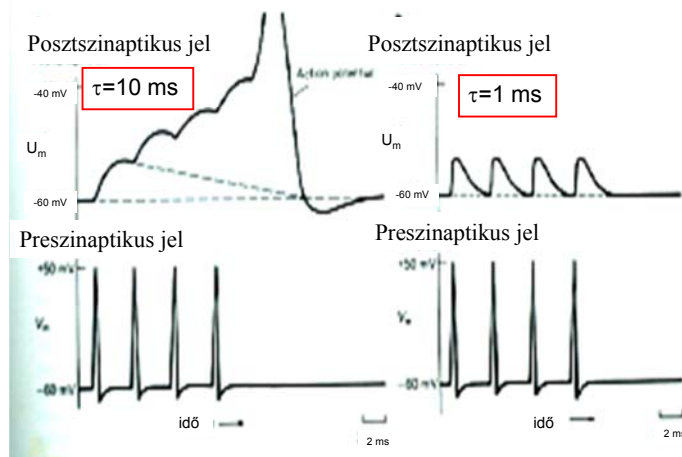

Az elektromos jellemzők hatása a jelátadás sikerességére

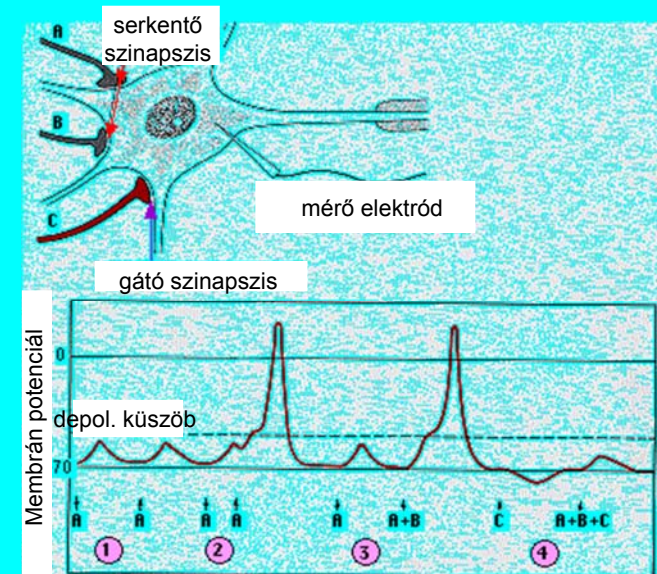
térbeli szummáció: egyidejűleg, több ponton érkező küszöb alatti ingerek összegződése

időbeli szummáció: egyazon pontba érkező küszöb alatti ingerek összegződése

időbeli szummáció: egyazon pontba érkező küszöb alatti ingerek összegződése akciós potenciált válthat ki

Példa az időbeli és térbeli szummációra

Összefoglalás

Nyugalmi potenciál

leírása: egyensúlyi modell
                  transzport modell
                  elektromos modell

szerpe:

A nyugalmi potenciál helyi megváltozása

szerpe:

jellemzői: időállandó
                  térkonstans
                                ingerületvezetés sebessége
                                jelátadás sikeressége

Akciós potenciál

szerpe: információ továbbítás

vezetési sebesség (m/s)